

A SPANYOL KÖZTÁRSASÁG MÉRLEGE

PRIMO DE RIVERA több évre elodázta a monarchia bukását, sőt ma már mondhatjuk, hogy azt el is kerülhette volna, ha természetes esze, lelkes hazafisága, tagadhatatlan jóakarata párosult volna politikai tudással és szélesebb műveltséggel. Mussolini és Pilsudski példáját követve eleget tehetett volna az alkotmány betűinek, anélkül, hogy munkája ezáltal nehézséget szenvedett volna. Népszerűsége oly páratlan volt az első években, hogy hatósági terror nélkül is óriási többségre tehetett volna szert, különösen egy olyan országban, ahol egy pártnak sem volt mélyebb gyökere, sem pedig kialakult organizációja, vagyis, ahol a pártok csakis kormánytámogatással jutottak többséghez. Primo de Rivera elkerülhette volna a kellemetlen kifejezéseket, pl. direktórium helyet mindjárt rendes kormányt alakíthatott volna és az alkotmányos úton megválasztott parlamentben megszavaztathatta volna az új alkotmányt. Itália és Lengyelország diktátorai így cselekedtek és ma büszkén mondhatják, hogy a látszat ellenére egy percre sem távolodtak el az alkotmány betűitől. De Primo de Rivera túlságosan impulzív és őszinte volt, elszalasztotta a legjobb alkalmakat és amikor választásra gondolt, már késő volt, nemcsak mert az ötéves diktatúra után a választások nem lettek volna alkotmányszerűek, hanem azért is, mert a közvélemény egy része már elfordult volt tőle, minthogy a gazdasági krízis kezdte éreztetni hatását. A diktátor már csak oktroj útján adhatott volna új alkotmányt az országnak, de ismerte ennek a metódusnak a gyöngéit, habozott tehát, nem tudta, hogyan jusson ki a nehéz helyzetből és talán fellélekzett, amikor 1930 január végén a tisztikar egy része, a királlyal egyetértve, lemondását követelte.

Primo de Rivera diktatúrája az elmulasztott alkalmak kora volt, de e tekintetben a legszerencsétlenebb mulasztást bukása után követték el. Alfonz király előtt két út állt: vagy gyorsan és radikálisan likvidálni a diktatúrát, vagy pedig folytatni azt, más személyekkel, de ha kell, még erélyesebb eszközökkel. Ehelyett azonban az uralkodó félúton maradt: új diktátort nevezett ki, Berenguer tábornok személyében, akiben azonban sem volt semmi olyan tulajdonság, amely őt erre a rendkívüli kényes szerepre jelölte volna ki. Munkatársait is többnyire rosszul választotta ki, úgyhogy a kormány a Primo de Rivera kabinet magas nivója után inkább szánalmasan hatott és nem járult hozzá a monarchia tekintélyének emeléséhez. A Berenguer-kormány

izgatta az ellenzékét, de nem tudott és nem mert a köztársasági agitáció ellen erélyesen fellépni. Néhány hónapi szerencsétlen kísérlet után előre látható volt a forradalmi elemek sikeres előtörése. Már csak arról lehetett szó, hogy az átmenet a köztársasági formához vérontás és katasztrófa nélkül eszközölhető-e vagy sem. A monarchia utolsó kormánya, az agg Aznar tengernagy elnöklete alatt, már csak a békés likvidációt ambicionálhatta. Túlságos nagyok voltak a mulasztások ahhoz, hogy nagyobb reményeket lehetett volna működéséhez fűzni, annak dacára, hogy a kormány összeállítása ellen nehéz lett volna érveket felhozni.

Az orosz regényekből ismerjük az örvénylő veszély halálosan kéjes érzését. Ilyen érzéssel rohant bele a Berenguer-kormány a községi választásokba, anélkül, hogy azokat a Spanyolországban ismert és megengedett eszközökkel kontrolálni és korrigálni próbálta volna» Mit remélhetett a rezsim a választásoktól? Semmi jót. Még ha a veszedelmes agitáció után, az egész országot tekintve, a többséget meg tudta volna is szerezni, előre látható volt, hogy Madridban, meg a nagyobb városokban köztársasági lesz az *ayuntamiento*. így is lett, sőt még eldugott mezővárosokban is sorra buktak a monarchista jelöltek. Emlékszem jól, mikor 1931 április 12-én, egy vasárnapi nap késő délutánján a külügyminisztérium sajtóosztályában értesültem az első eredményekről, már tudtam, hogy a monarchia órái meg vannak számolva. Mit tehetett volna a kormány? Visszacsinálni az egészet? Érvénytelennek nyilvánítani a választásokat? Proklamálni a diktatúrát? Már késő volt. Előbb kellett volna erélyes eszközöz fordulni. Most már csak arról lehetett szó, hogy az ország elkerülje a polgárháborút és a szociális forradalmat. A csendőrség (guardia civil), Sanjurjo tábornok vezetése alatt (Primo de Rivera legjobb barátja volt), már hétfőn éjjel fraternizált a republikánus tüntetőkkel. Másnap este a király elhagyta a fővárost és a már megalakult Alcalá-Zamora kormány átvette az Aznar-kabinet helyét.

A KÖZTÁRSASÁG MEGALAKULÁSA inkább meglepetést keltett, mint más érzelmet. Maguk a republikánusok is meglepődtek győzelmük egyszerűségén. Sokan mondják még ma is, hogy jobb lett volna hosszú és nehéz, vagy legalább is rövid, de briliáns küzdelmek után uralomra kerülni. Nem találtak ellenállásra, nem volt ki ellen küzdeni, ki ellen prédikálni. Primo de Rivera diktatúráját szidni hamisan hangzott volna, mert a diktátor nem igen nyúlt erős eszközökhöz — nem is volt rá szüksége — és mert uralma alatt alig szenvedett valaki, kivéve néhány politikust. Az Egyház az első perctől fogva korrekt magatartást tanúsított; elfogadta az új helyzetet és semmiben sem vállalt szolidaritást a letűnt államformával. A hadseregre, meg a csendőrségre szüksége volt az új rezsimnek. Az arisztokrácia csendben maradt és ellenállása abban merült ki, hogy nem fogadott el meghívásokat olyan diplomáciai összejövetelekre, amelyeken a köztársaság vezető emberei is megjelentek. Szóval, minden meglepően, simán ment keresztül és ha a monarchisták egy csoportja nem igyekezett volna nyilvánosan szervezkedni, lehetséges, hogy nem került volna

sor az egyház-ellenes zavargásokra, a templomok és zárdák felgyújtására. De még így sem lehet túlzavárosnak minősíteni a köztársaság első fázisát, ha tekintetbe vesszük, hogy egy évezredes uralmi forma dőlt volt meg. Igaz, hogy a peseta hamarosan elvesztette értékének felét, de minthogy az árak nem emelkedtek és a fontsterling is elvált az aranyalaptól, a közönség alig vett ebből valamit észre. Az élet, néhány lokális incidenstől eltekintve, elég nyugodtan folyt tovább.

Ekkor azonban az antikatholikus tendencia mindent elrontott. Alcalá-Zamora lemondott és helyét Manuel Azana foglalta el, ez a művelt, tehetséges, érdekes, de elkeseredett, galilei-kör-szerű politikus. Azana egy kis intellektuális csoport vezére volt, aki tehát csak a szocialistapárt (az első köztársasági parlament legerősebb pártja) révén jutott többséghez. A szocialistáknak kapóra jött ez a kombináció; nem volt érdekükben, hogy túlságosan exponálják magukat, sokkal kényelmesebb volt számukra egy polgári politikuson keresztül a hatalmat gyakorolni. Azana tehát eszköze volt egyrészt a szocialistáknak, másrészt a kimondottan antiklerikális radikál-szocialistáknak. Így magyarázhatók meg a kurzus támadásai a magántulajdon, az Egyház, a hadsereg ellen, támadások, amelyeket Alcalá-Zamora túrni volt kénytelen az elnöki székben, de amelyek a rezsím ellen hangolták a közvélemény igen jelentős százalékát.

Itt őszinte magyarázatra van szükség. Spanyolországban, dacára a hosszú tradíciónak, a monarchiának nem volt meg ama mély és erős alapja, mint nálunk. A spanyol nép, ha nem is demokrata, de nagy híve az egyenlőségnek. Alig él benne tiszteletérzés és még kevésbé ismeri el a hierarchiát. A király „Don Alfonso“ volt, kedves és szimpatikus caballero, akit lehet szeretni és becsülni, de aki előtt senki sem érezte azt a mély hódolatot, mint a magyar ember a koronás király előtt. Ezért nem volt nehéz probléma a köztársaság kikiáltása. Csak a magántulajdont, a vallást meg a szokásokat kellett volna respektálni és minden könnyen, simán ment volna. Hiszen alig hagyta el XIII. Alfonz az országot és máris majdnem mindenki meghódolt a köztársaságnak. Ha nem így lett volna, honnan merítette volna légióit a republika, különösen a vidéken? Hova tűnt el például Primo de Rivera népes Union Patriótica-ja? Emberei máról-holnapra republikánusok lettek. Ugyanazok parancsoltak tovább is a falvakban, mint azelőtt, csak más név alatt. Itt úgy mondják, hogy *Son los mismos perros con diferentes collares*, azaz „ugyanazok a kutyák, csak más nyakövvel“, ami igaz is, de természetes is, mert ha minden rezsímváltozás kizárná a volt államforma embereit, Spanyolországban nem 22 millió lakosra volna szüksége, hanem legalább is duplájára. Így magyarázható meg, hogy az első választásokon csakis Romanones gróf lépett fel kimondottan monarchista programmal. Voltak ugyan más ellenzéki jelöltek is, de az államforma hangoztatása nélkül. Agrárius, katolikus, autonóm jelszavakat ismételték, mérsékelt sikerrel, mert akkor még a köztársaság mézesheteiben éltünk, még volt felbuzdulás, reménykedés, bizonyosfokú romantika és mivel az összes republikánus pártok egyesültek a szocialistákkal és közös listákon szerepeltek a rezsím megalapítói és védelmezői.

Aki tehát rákerült a hivatalos listára, az majdnem biztosra vehette megválasztását, még ha nem volt is választókerületében gyökere. Az összes pártok közt mindössze a szocialistáknak és Lerroux radikálisainak volt megszervezett tömegük; a többiek ennek a két pártnak köszönhették létezésüket, ami az egy évvel ezelőtt megtartott második választáson eklatáns módon bizonyult be. Majdnem azt mondhatjuk tehát, hogy a köztársaság köztársaságiak nélkül alakult meg, mert a szocialisták elsősorban szocialisták voltak, a radikálisok pedig — elnevezésük ellenére — hamarosan eltávoztak a jakobinus republikától.

Az is be van bizonyítva, hogy Azana közel két éven keresztül az országot annak akarata ellenére kormányozta. A parlamentben kis többség állt még mögötte, de az a parlamenti többség már régen nem képviselte a nemzet aspirációit. Mondtam már, hogy a rezsím első választásánál a kezdet felbuzdulása adta az eredményt. Tulajdonképpen nem is volt választás, hanem a fait accompli elfogadása sok okoskodás nélkül. Mikor aztán a választók lélekzethez jutottak és észretértek, észrevették tévedésüket és visszatértek azokhoz a férfiakhoz, akiket régóta ismertek, akik hozzájuk tartoztak és azokhoz a princípiumokhoz, amelyekben gyermekkoruk óta éltek. Nem a monarchiát jelzem ezzel, hanem a vallásos érzelmeket és a szindikátusok állandó kontrollja nélkül való munkálkodást, azaz az érzelmi és szociális téren való ancien régime-t. Ez az, ami a múlt év novemberében győzött a választásokon.

A VETERÁN REPUBLIKÁNUS, Alejandro Lerroux, idejében megérezte a spanyol nép ez igaz hangulatát és hadat izent a szocializmusnak, meg persze Azanának is, aki a marxizmus csatlósa volt a kormánynon. A régi demagóg mind szelidebb húrokat pengetett és a kispolgárság érdekeit akarta képviselni, azét a tömegét, amely szívesen elfogadja az új államformát, ha nem nyúlnak brutális kézzel munkájának eredményéhez és begyökerezett szokásaihoz. A régi radikális párt tehát bizonyos pontig konzervatív párttá vedlett át, olyan párttá, amely lehetővé tett egy gutgesinnt köztársaságot és nemcsak a „munkálkodók republikáját“. Manuel Azana viszont hű maradt a radikális, antiklerikális, szocializáló köztársasághoz, nemcsak meggyőződésből, hanem talán elsősorban szükségből, mert csakis a szocialisták segítségével tudott kormánynon maradni, ami ennek a becsvágyó férfiúnak mindennél fontosabbnak látszott. Igazán kár, hogy szélsőbaloldali politikájával és katalanista szimpátiájával végleg kompromittálta magát, mert tehetsége és erélye nagy szolgálatokat tehetek volna még az országnak és a rezsimnek. Ha Azana és Lerroux megértették volna egymást, ha az első nem bánt volna oly sértő gúnnyal az öreg republikánussal, el lehetett volna kerülni egyrészt a szocialisták döntő befolyását, másrészt pedig a köztársaság gyors jobbrafordulását. De „az oroszlan meg a kígyó“ (a kígyó persze a lucifer-szerű Azana) ellenlábások maradtak: Azana továbbment a megkezdett úton, bár valószínűleg tudta, hogy nincs mögötte a közvélemény, hanem csakis a szocialisták, meg az intelligencia „szabadgondolkodó“ rétege. Sok

nagy hibát követett el, viszont el kell ismerni azt, hogy legalább megóvta a társadalmat az anarcho-szindikalisták forradalmától. Mikor kenyértörésre került a dolog, Azana átvedlett energikus rendőrminiszterré, elfelejtette a teóriákat és szó szerinti értelemben vett tüzzelvassal fojtotta el a forradalmat Andalúziában, Illenék, hogy ezt a fontos szolgálatot elismerje a jobboldal is, ha másrészt sok oka van arra, hogy az Azana-rezsimre, a b i e n i o -ra, szomorúsággal és elkeseredéssel gondoljon vissza.

AZANA persze sok ellenséget szerzett a köztársaságnak és ha nem lett volna ott Gil Robles pártja, milliók mentek volna át a monarchista táborba. Viszont Gil Robles működése nem lett volna lehetséges az Egyház támogatása nélkül. Az Egyház rögtön a monarchia megdőlése után hajlandó volt együttműködni az új rezsimmel, persze a katolikus autonómia elismerése ellenében. Számtalanszor beszéltem erről a problémáról Monsignore Tedeschini pápai nunciussal és kétszer Monsignore Pizzardóval, aki tizenhárom év óta államtitkára a Szentszéknek. Habozás nélkül jelentették ki előttem, hogy az Egyház nem identifikálja magát egy rezsimmel sem, hogy sem XIII. Alfonz személye, sem pedig a monarchista forma nem fontos, hogy a katolikusok hű polgárai lesznek a spanyol köztársaságnak, ha ez nem avatkozik bele a vallás dolgaiba és különösen a tanszabadságba. Sajnos, az Azana-rezsim már bevitt az alkotmányba több sérelmes pontot, amelyeknek kiküszöbölése nélkül Madrid és a Vatikán közt nem lehet teljes a harmónia, de a republika jobbrafordulása lehetővé teszi már az alkotmány szükséges reformját. Nincs tehát ok arra, hogy a spanyol katolikusok, mint olyanok, a *politique du píré* jelszavát hangoztatva, küzdjenek a köztársaság ellen, hanem csakis a radikális és antiklerikális republika ellen, amelyet Azana szimbolizált és amelyet az ország új urai hajlandók átszinezni.

Paradoxnak látszik, de igaz, hogy a klerikális elemek mentették meg a spanyol köztársaságot. Nélkülök így kellett volna a kérdést feltenni: Szocialista köztársaság vagy monarchia, mert a republika más formában ismeretlen, sőt elképzelhetetlen volt. Ma azonban már tudja a spanyol nép nagy része, hogy a köztársaságban nem parancsolnak szükségszerűleg Azana, Companys, Largo Caballero, hanem a köztársaság lehet konzervatív és katolikus is. Viszont ha lehet ilyen, nincs szükség arra, hogy az országot új megpróbáltatásoknak tegyék ki, esetleg polgárháborúnak, minthogy a republikában éppúgy érvényesülhetnek a mérsékelt tendenciák, mint a királyságban.

Amíg a köztársaság nem jelentett szociális szempontból mást, mint a proletárokat meg a forradalmi tendenciájú intelligenciát, nem lehetett konszolidált köztársaságról beszélni. Minden rezsim akkor konszolidálódik, amikor a tehetősebb, gutgesinnt elemek csatlakoznak hozzá. Németországban például akkor volt lehetséges republikáról komolyan beszélni, amikor Hindenburg lett elnök és Luther kancellár. Azana uralma állandó harcot jelentett, a „hőskor“ túlságos meghosszabbítását és ennél fogva állandó veszedelmet az új államforma számára. De ma már lehet bízni a spanyol republikában, mert azok

az államfenntartó, földben gyökerezett, agrárius és katolikus elemek, amelyeket Gil Robles képvisel, együtt működnek az öreg Lerroux-val, akinek köztársasági érzelmeit nem lehet kétségbe vonni.

Az A VÉRES FORRADALOM, amelyet a szocialisták készítettek elő, kihasználva a Samper-kormány gyöngeségét, a rettenetes pusztítások dacára sok jót hozott az ország számára. Először is felélesztette a hadsereg tekintélyét, amelyet Azana annyira tönkre akart, tenni. Azután megmutatta a középosztálynak, hogy nem lehet büntetlenül a forradalommal kacérkodni. Végül lehetővé tette, hogy Gil Robles nyíltan, félreérthetetlen módon, a kormány mellé álljon, azt a parlamentben megvédje a monarchista vezérek, Goicoechea és Calvo Sotelo támadásai ellen, vagyis a köztársasági formához kösse sorsát. Hálából a kitűnő szolgálatokért Lerroux már meg is jelölte utódát Gil Robles személyében és megígérte neki, hogy ugyanolyan lojalísián fogja támogatni, mint a fiatal katolikus vezér őt. Ma már csak két nagy pártja van a köztársaságnak: Lerroux radikális pártja és Gil Robles „Ceda“-ja, amelynek mintegy függeléke az agrár párt, amelyben szintén volt monarchisták ülnek többségben. Viszont a volt baloldali pártok, amelyek Azana korában mintegy szimbolizálták a republikát, teljesen letűntek a porondról. A szocialisták a maguk részéről pedig szakítottak az új mérsékelt köztársasággal, amely annyira eltávolodott (ebben igazuk is van) „április 14-e szellemétől“. Ma például már lehetetlen volna, hogy a kormány Madridba hozassa a köztársaság „két hősi halottjának“: Gálán és Garda Hemándeáz kapitányok holttestét, hogy azokat a diadalív alatt földelje el.

Ma már egészen más a „climat“. Lerroux egyik alvezére, Guerra del Rio, jogosan panaszkodik, hogy a régi republikánus gárda kénytelen helyét az új republikánusoknak átadni. Olyanoknak, akik csak egy év óta, vagy még rövidebb idő óta érzik magukat köztársaságiaknak. Ne felejtjük el, hogy a tavalyi választásokon Gil Robles még nem vallotta magát a köztársaság hívének, ha nem is tett hitvallást a monarchia mellett. Hagyta, hogy a választók ne lássanak tisztán, hanem csak azt tudják róla, hogy a radikális, a marxista köztársaság ellenfele és hogy a nemzeti, vallásos, agrár alapra akarja az országot visszavinni. Amikor a radikális republikánusok ellenezték Gil Robles uralomra kerülését, álláspontjuk nem volt logika nélkül, minthogy tényleg nehéz volna megmondani, választóinak hány százaléka vallott monarchista elveket és szavazott rá csak azért, mert őt is monarchistának hitte. Ma persze már más a helyzet; ha most kerülne a sor új választásokra, mindenki tudná, mihez tartsa magát Gil Robleszel és pártjával szemben. Aki a monarchiát akarja visszahozni, az már nem szavazhat Gil Roblesre, hanem a „Renovation Espanola“-ra kell voksát leadni.

A spanyol köztársaság már nem az a „República de trabajadores“, aminőt az Alkotmányhozó Nemzetgyűlés akart belőle csinálni, hanem inkább olyan, amilyent Alcalá—Zamora ígért annakidején, agitációs beszédeiben a monarchia végvonaglásainak korában. Alcalá—Zamora olyan köztársaságot ígért, amely szociális szempontból alig

különbözik egy liberális monarchiától és amelynek a toledói érsek bátran lehetne elnöke. Annakidején sokat nevettek az emberek ezen a jóslaton, de ma ez már nem látszik olyan különösnek. A jobbrafordulás oly feltűnő és a baloldali pártok elpárolgása oly gyors, hogy tényleg lehetséges már egy jobboldali, konszolidált, mérsékelt köztársaságot remélni, amely a földbirtokosokat éppúgy kielégíti, mint a parasztokat és katolikusokat. Ne felejtjük el, hogy a kimondottan katolikus, kitűnő nagy napilap, az „El Debate“, már hónapok óta őszintén republikánus talajon áll mint Gil Robles orgánuma. És azt is tudjuk, hogy mögötte van a papság és a Szentszék, amelynek fontosabb, hogy az Egyházon esett sérelmeket hamarosan orvosolják, még ha azt a köztársaság teszi is, semhogy újból a Bourbonok uralkodjanak Spanyolországban. Ez már oly tisztán áll három és fél év óta, hogy csak azon kell csodálkozni, hogy a kimondottan monarchista elemek más állásfoglalást reméltek és vártak az Egyháztól.

De quoi s.agit-il? — szokta kérdezni Foch tábornagy. Most arról van szó, hogy a spanyol nemzet nagy többsége belenyugszik-e egy mérsékelt köztársaságba, vagy pedig főcéljául a monarchia visszaállítását tekinti. Valamint arról is, hogy a forradalmi baloldal: a kibukott republikánusok, a szocialisták meg az anarcho-szindikalisták megengedik-e, hogy a polgári köztársaság konszolidálódjék, vagy pedig ismét felveszik a harcot ellene. A barcelonai és az asturiai véres események jobbfelé lökték Lerroux pártját, de azért ebben a pártban is vannak olyan elemek, amelyek különböző okokból nem szívesen mennek együtt Gil Robles kimondottan agrárjellegű és katolikus pártjával. Lesz-e Lerroux-nak elég erélye ahhoz, hogy az együttműködést rákényszerítse híveire? Én úgy érzem, hogy lesz. A forradalom hatása alatt megerősödött a konzervatív köztársaság eszméje és a társadalom védelmi pozíciója. A jövő persze attól fog függni, mit nyújt majd a nemzetnek a mérsékelt köztársaság. Ha sikerrel működik, a monarchista agitáció magtalan marad.

RÉVÉSZ ANDOR